

Проблеми дитячої агресивності та умови її подолання

Агресивність дітей – актуальна проблема в нинішніх умовах нашого життя, яка впливає не тільки на взаємини дитини з батьками, вихователями, однолітками, але створює дискомфорт для неї самої.

Ключові слова: агресія, спілкування, дитинство, дошкільний вік, поведінка.

Агресивность детей – актуальная проблема в современных условиях нашей жизни, которая влияет не только на взаимоотношения ребенка с родителями, воспитателями, но создает дискомфорт для него самого.

Ключевые слова: агрессия, общение, детство, дошкольный возраст, поведение.

Перші дослідження дитячої агресивності, які проводилися в 20-30-і роки, розкрили проблему її виникнення лише частково, тому що вони проходили в руслі педагогічного дослідження дитячого розвитку. О. Залкінд писав, що педологія в дитячій психології у той період ставила перед собою завдання розробити методи впливу на психіку, виховання і перевиховання дітей. При цьому в пошуку найбільш адекватних способів навчання і виховання дитини увага приділялася діагностиці індивідуальних особливостей особистості, рівню розвитку у дітей інтелекту, здібностей. Були досліджені відхилення в розвитку особистості, зокрема причини виникнення тривоги й агресивності у дітей [10].

Проблему дитячої агресивності вивчали також фахівці в області дитячої психіатрії і патопсихології М. Булянов, В. Ковальов [5;13], якими виявлено, що при психічних порушеннях розвиток агресивності визначається не тільки конституційними особливостями індивіда, спадковістю, але і впливом соціально – психологічних факторів. Агресивність у дитячому віці обумовлена багатьма факторами: стилем сімейного виховання, прикладом агресивної поведінки, яка демонструється дорослими, однолітками і переглядом телевізійних фільмів.

Наукові дослідження показали (А. Бандура, К. Бютнер, Р. Берон, Д. Річардсон Л. Виготський, Д. Ельконін, С. Завражец, О. Запорожець, О. Леонтьєв, Р. Уолтерс, та ін.) [1;6;2;7;8;9;10], що наявність агресії в поведінці дитини завжди створює великі труднощі при взаємодії з нею. Вона може закономірно зростати на фоні підвищення активності дитини під час її розвитку чи напруженої роботи над виконанням завдань у процесі роботи, проходячи через який за допомогою дорослого дитина може засвоїти адекватні форми контакту з людьми, що оточують її. Можна навіть говорити про те, що динаміка самих проявів агресії часто є своєрідним показником ускладнення чи гнучкості в способах взаємодії дитини з її найближчим оточенням.

За теорією відомого психолога Хоббса, всі люди за своєю природою егоїстичні, брутальні і жорстокі, тобто агресія закладена у підсвідомості як інстинкт, саме через “тваринну” сторону людської натури.

Зігмунд Фрейд загалом підтримував точку зору Хоббса, але він пішов ще далі, розвинувши свою “теорію двох інстинктів” [16]. У кожній людині існують так звані інстинкт життя та інстинкт смерті. Інстинкт життя забезпечує енергію для існування росту і розвитку, у той час, як інстинкт смерті працює на самознищення індивіда. Інстинкт смерті часто спрямовується назовні, проти навколишнього світу у формі агресії. Енергія інстинкту смерті постійно акумулюється в людині. Якщо вона не реалізується в маленьких дозах, то врешті-решт виллється в екстремальній формі. Спосіб очищення від негативної енергії – катарсис (емоції виражаються через плач, слова, символічні дії і т. д.).

Також існує теорія впливу на агресію генетичних факторів, яка була неодноразово доведена за допомогою експериментів з близнюками. Гени можуть впливати на поведінку через кодування, вироблення специфічних білків, які функціонують в мозку та у нервовій системі і прямо впливають на поведінку людини.

Якщо говорити про фізіологічні причини агресії, то тут головну роль відіграє лімбічна система. Мозкове захворювання лімбічної системи було характерним для людей, у яких проявлявся синдром дисконтролю, що характеризується безпричинною жорстокістю, патологічною схильністю до насильства.

Як у людей, так і у тварин, особи чоловічої статі завжди виявляють більшу агресивність, ніж жіночої. Це може бути частково результатом раннього впливу статевих гормонів на мозок. Особи жіночої статі, яким були введені чоловічі статеві гормони, поводитись більш агресивно, проте не так, як особи протилежної статі, яким нічого не вводили.

Через 20 років після Фрейда була висунута альтернативна гіпотеза агресії, яка визначалася як набутий (а не інстинктивний) захисний механізм, спричинений зовнішніми факторами, а не внутрішніми. Так, наприклад, діти в країнах, що перебувають в стані війни, починають набагато раніше і яскравіше проявляти агресію, ніж їх ровесники, які живуть у мирний час. Загалом, агресія часто виникає як, так званий, “захисний механізм” проти впливів ворожого оточення.

За нашими власними спостереженнями, чим активніший спосіб життя веде людина, тим більше вона проявляє агресію. Внаслідок великої завантаженості різноманітними справами і нестачі часу для релаксації накопичується багато негативної енергії, яка, реагуючи на дію навіть незначного подразника (людина, що ненароком штовхнула вас в метро; двері, які не захотіли відчинитися з першого разу), вихлюпується назовні.

Сьогодні занепокоєння викликають жорстокість та агресивність дітей. Ще кілька років тому більшість батьків не хотіли й чути про те, що вже з перших років життя дитини саме вони мають навчати її розв’язувати найдрібніші конфлікти самостійно і суто із гуманних позицій. Типовими були слова: “Не вмієш себе захистити, то не йди на вулицю. І не треба скаржитися й плакати”[7].

У наш час вивчено умови виховання, які сприяють виникненню і закріпленню агресивних ознак. На моральні цінності дитини суттєво впливає турбота, яку дитина отримала від дорослих у дитинстві, емоційний розвиток взаємин між дитиною і дорослими в перші роки життя. Ці фактори визначають формування у дитини потреби в емоційних контактах з іншими людьми, розвитку в неї здібностей до співпереживання. Вияви люті з елементами агресивної поведінки вперше спостерігаються тоді, коли бажання дитини з якихось причин не виконується. Перешкодою до виконання часто є заборона або обмеження з боку дорослого. Дитина хоче отримати іграшку або стрибнути з гірки чи шафи — різноманітність таких бажань

не має меж. Тільки незначна їх частина може бути втілена без неприємних наслідків для самої дитини та дорослих. У решті випадків її вимоги доводиться обмежувати. І ось з'являється реальна загроза для виникнення конфлікту. Як правильно поводитися в такій ситуації? Бажано перевести активність дитини в інший напрям. Запропонуйте їй якусь гру або спробуйте відвернути її увагу від предмета бажання, і ви переконаєтеся, що уникнути конфлікту не тільки можна, а й треба. Нерідко трапляються такі ситуації, коли агресивність дитини є реакцією протесту проти дій дорослих, що спонукають її до чогось.

У дошкільному віці велику роль відіграє популярність у групі однолітків. Не маючи адекватних засобів спілкування, дитина кулаками намагається відвоювати лідерство. У різні вікові періоди вирішальними є різні вимоги з боку інших дітей: зовнішній вигляд, красивий одяг, товариськість, готовність ділитися іграшками. Але домінуюче значення має те, наскільки дитина оволоділа навичками гри. Ці чинники визначають її становище у групі однолітків.

Агресивність може бути наслідком переживань, пов'язаних з дитячим самолюбством. Уперше може виникнути у ситуації, яка травмує психіку дитини, і спрямована проти тих, кого вона вважає причиною неприємних переживань та конфліктів. Безумовно, якщо ви помічаєте у своїй дитини вияв агресії, потрібно ретельно аналізувати її причини, виявляти труднощі, які виникають, і за можливості уникати їх, формувати вміння та навички, спрямовані на позитивне ставлення до інших людей.

У дошкільному віці зазвичай усе обходиться спокійно. Дитячий садок майже цілковито вирішує проблему конфліктів постійною опікою і контролем з боку вихователя під час усього перебування в групі. Перехід до шкільного життя відразу ж різко загострює цю проблему. Що цікаво, конфлікти виникають через дрібниці: наступив на ногу, штовхнув тощо. А спосіб їх розв'язання здебільшого один — бійка, яка вже стала типовим явищем. І тут є підстави говорити про дитячу жорстокість, агресивність[17].

Ми маємо подбати про відновлення високого розуміння життя, доброго і злого в ньому. Народна мудрість правильно застерігає, що найглибше осягаємо цінність свого буття, коли

починаємо його втрачати. Найбільшим лихом для людини є порожнеча її душі. Обов'язок кожної сім'ї — виховати дітей з добрим, чуйним, благородним серцем і гуманними почуттями.

Здатність робити добро чи зло не властива дитині від природи — вона виробляється упродовж життя. Це основа людської культури, яка починає формуватися від моменту народження упродовж семи років дитинства. Виховання юної душі — справжнє мистецтво, яке має ґрунтуватися передусім на ідеї добра, яке має увійти в голову і серце дитини з першими проблесками свідомості, з першими уявленнями і думками про навколишній світ. Малюк уже на початку свого життя усвідомлює, що в світі є добро і зло.

Ми звикли до гасла: “Усе найкраще дітям” [7], до порад виховувати їх на позитивних прикладах, оберігати від горя тощо. Але це не означає, що дитина до певного рівня розвитку свідомості є лише споживачем добра. Треба вчити бачити добро у повсякденному житті й виробляти відповідне ставлення до нього, схвально оцінювати тих, хто його робить, викликати позитивні емоції на добрий вчинок і прищеплювати звичку дарувати добро рідним, друзям, знайомим, просто людям.

Ідея добра має стати часточкою душі кожної дитини. Саме тоді вона увійде у думки, погляди, переконання, буде тією міркою, за якою оцінюватимуться людські стосунки. Для того, щоб людина стала поганою, не треба докладати зусиль, а ось зробити її хорошою — це складна, кропітка і повсякденна праця.

Не варто сподіватися, що дитина сама навчиться добра, якщо живе в культурній сім'ї. Природжену здатність мають лише одиниці, решті потрібна емоційна наука. Це і є сімейна школа добра, де діти вчать шанувати, любити не на словах, а в конкретних діях і вчинках.

Реалізація здатності робити добро потребує певних вольових зусиль. Саме воля, душевне напруження допомагають боротися зі злом. Ми здебільшого говоримо про нього тоді, коли воно вже скоїлося, і забуваємо, з чого зло народжується: з бездіяльності, пасивності, невтручання. Маємо вчити дитину відчувати і палко переживати зло, яке коїться на її очах. Не гасити, а поділяти і підтримувати обурення, сприяти доведенню його до кінця. Достатньо кілька разів загальмувати таке поривання душі й можна не помітити, як дитяче серце стане байдужим.

Гуманні почуття у дітей формуються і розвиваються у реальних стосунках з дорослими та однолітками. У дошкільників цей процес починається зі ставлення до дорослих. Найкращий вихователь – багатство людських взаємин у сім'ї, яке дорослі використовують для навчання дитини, наповнення її душі чуйністю до рідних.

Є тверда залежність між ставленням дорослого до дитини і ставленням дитини до нього. З перших хвилин спілкування з малюком треба вчити його власним прикладом бути уважним, турботливим, лагідним. Тільки ті діти, які пройшли сімейну школу гуманних почуттів, здатні набути надійний імунітет проти жорстокості, агресивності. Зустріч зі злом на життєвому шляху духовно загартовує їх, складне життя стимулює у людей вияви невдоволення, а то й жорстокості. Проте, коли йдеться про становлення дитячої особистості, то своїм корінням її гуманізм сягає сім'ї, а зміцнюється тоді, коли навколишнє життя ще не чинить на дитину вирішального впливу. Ось чому батьки, і тільки вони, відповідальні за дитячу жорстокість, агресивність. Серце дитини чутливе до добра і до зла. Проте, щоб утвердити добро, треба докласти багато зусиль, зуміти запалити в маленькій душі незгасний вогник краси людського життя і міжособистісних стосунків.

На основі цього можна зробити висновок, що теплі, тісні взаємини з батьками (особливо з членом сім'ї тієї ж статі, що й дитина) сприяють розвитку в неї гуманного ставлення до інших[3]. Любов, піклування, увага від близьких дорослих є для дитини життєво важливими, а це дає відчуття захищеності, забезпечує емоційну стабільність.

Обмеження емоційного спілкування й активної уваги з боку близьких дорослих призводить до появи у дитини нейротизму, тривожності. Варто вчитися слухати своїх дітей, а вони будуть приходити до вас і розповідати, що їм прочитали, що вони побачили, почули, щоб заслужити на вашу повагу.

Великий вплив на підвищення агресивності людей мають засоби масової інформації, хоча тут немає прямих причинно-наслідкових зв'язків. Вплив жорстокості, який виникає на екранах телевізорів і відео, дуже розтягнутий у часі.

У 60-70-х роках американці провели ризикований експеримент. В одному маленькому містечку Каліфорнії на 10 % збільшили показ насилля на екранах. Через кілька місяців

на 5 % збільшилась кількість насильницьких злочинів серед населення міста. Діти більш чутливі до негативного впливу засобів масової інформації, оскільки вони, на відміну від дорослих, сприймають негативну поведінку за взірцем. Особливо добре це прослідковується в експериментальних ситуаціях. Виявилось, що агресивні діти схильні дивитися агресивні фільми. А якщо це робиться з близькими дорослими, то дитина ніби отримує схвалення того, що бачить на екрані. І ті діти, які із задоволенням дивляться сцени насилля, починають більш агресивно поводитися щодо однолітків.

Отже, розглянемо механізм впливу насильницьких сцен на психіку дитини:

- відраза (часто діти заплющують очі);
- байдужість;
- задоволення, насолода;
- потреба в агресивних діях.

Найбільший вплив на формування агресивної поведінки дітей має реальна поведінка батьків, сімейне насилля. Вагомий вплив у цьому плані на дітей також має поведінка знайомих дорослих. Небезпечні і руйнівні для дитячої психіки є документальні та художні фільми, в яких діти бачать вбивства, трупи, вибухи тощо.

З агресивною дитиною не можна розмовляти на підвищених тонах, тим самим ви “підключаєтесь” до її збудження і провокуєте підсилення агресивних імпульсів[15]. Послідовне використання спокійного, плавного мовлення дозволяє дитині переключатися і слухати вас. Особливо важливо при цьому визнати право дитини гніватися і вивільняти свою енергію різними способами (цивілізовано, не завдаючи шкоди іншим).

Нажаль, агресія заразна. Створюється замкнуте коло: мене били батьки, і я битиму свою дитину. Агресорами стають діти, які беруть участь у бійках, а також жертви, які хочуть ідентифікуватися з агресором. Дорослим необхідно керуватися правилом: дитина повинна чітко розуміти, що за насиллям слід очікувати миттєвого, справедливого і неминучого покарання. Це зупинить дитину від хибних вчинків. Якщо покарання неадекватне, воно приносить лише шкоду. Також не можна залишити поза увагою вплив на поведінку людини алкоголю і наркотиків. Багато людей відносяться до наркотиків так само упереджено, як і до алкоголю, хоча особи, які вживають легкі

наркотики, менш небезпечні для суспільства, ніж ті, які зловживають алкоголем. Численні експерименти, а також статистика, довели, що більшість злочинів скоюються людьми в стані алкогольного, а не наркотичного сп'яніння. У той час, як алкоголь підвищує агресивність, легкі наркотики, зокрема маріхуана, її зменшують.

У будь-якому випадку агресія є одним із захисних механізмів людини, за допомогою якого людина намагається якось скинути негативні емоції і пристосуватися до навколишніх умов. Але цей шлях не є найоптимальнішим і тому, мабуть, потрібно знаходити інші шляхи виходу із складних життєвих ситуацій.

Щоб досягти успіху у спілкуванні з агресивними дітьми, варто дотримуватися таких порад[12]:

- пам'ятати, що заборона і підвищення голосу — найменш ефективні способи подолання агресії. Лише зрозумівши причини агресивної поведінки й усунувши їх, можна сподіватися, що випадки вияву агресії з боку дитини стануть поодинокими;
- дати можливість дитині виплеснути свою агресію, вилити її на інші об'єкти, дозволяти побити подушку або розірвати портрет її ворога, і тоді побачите, що в реальному житті агресивність зменшиться;
- потрібно показувати дитині власний приклад ефективної поведінки, не допускати вияву гніву в її присутності або поганих висловлювань про своїх друзів чи колег, складання планів помсти;
- нехай дитина відчує, що її люблять, цінують і приймають такою, яка вона є. Не соромтеся зайвий раз приголубити або пожаліти дитину, вона має бачити, що потрібна і важлива для вас.

Агресія – це форма поведінки, яка направлена на самозахист і служить для адаптування до навколишнього середовища, задоволення бажань і досягнення мети. [15] Не варто забувати, що потреба та готовність до боротьби – це природна властивість, необхідна у житті людини, тому не потрібно прагнути повністю позбавити дитину від агресії, варто лише вірно скерувати її, щоб агресивність не стала рисою характеру.

Список використаних джерел

1. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений. – М., 1999. – 214 с.
2. Берон Р., Ричардсон Д. Агрессия. – СПб., 1997. – 330 с.
3. Божович Л.И. О вреде физических наказаний (беседа) // Божович Л.И. Проблемы формирования личности. Избранные психологические труды. – М.: Воронеж, 1995.
4. Буянов М.И. Ребёнок из неблагополучной семьи. – М., 1988. – 207 с.
5. Буянов М.И. Беседы о детской психиатрии. – М., 1992. – 255 с.
6. Бютнер К. Жить с агрессивными детьми. – М., 1991. – 88 с.
7. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М., 1997. – 128 с.
8. Эльконин Д.Б. Детская психология. (Развитие, ребенка от рождения до семи лет). – М., 1960.
9. Завражец С.А. Агрессивные фантазии в детском и подростковом возрасте // Вопросы психологии. – 1993. – №5, 8 – 16 с.
10. Запорожец А.В. Особенности агрессивного поведения. – М., 1991.
11. Запорожец А.В. Особенности психологии детей раннего и школьного возраста. – М., 1985.
12. Захаров А.И. Как предупредить отклонения в поведении ребенка. – М., 1980. – 128 с.
13. Ковалёв В.В. Семиотика и диагностика психических заболеваний у детей и подростков. – М., 1985.
14. Ричардс М.П. Развод родителей и дети. – Новосибирск., 1994.
15. Роберт Б., Дебора Р. Агрессия. – С-П. 1994. – 30-54 с.
16. Фрейд З. Введение в технику детского психоанализа/ Пер. с нем. – М., 1991. – 92 с.
17. Фрейд З. Психология “Я” и защитные механизмы. – М., 1993.

Children’s aggressiveness is a pressing problem of the present time which influences not only the relations between child and his/her parents, teachers, peers but also creates discomfort personally for this child.

Key words: aggression, communication, childhood, preschool age, behavior.

Отримано: 18.09.2008.